

18. Сатбалдина С. Т. Принципы и законы диалектики в обучении химии / С. Т. Сатбалдина // Химия в школе. – 2003. – № 7. – С. 16-25.
19. Сидорович М. М. Теоретичні знання в змісті шкільного курсу біології: монографія / М. М. Сидорович. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – 404 с.
20. Сичивица О. М. Методы и формы научного познания / О. М. Сичивица. – М.: Высшая школа, 1972. – 95 с.
21. Совершенствование содержания обучения физике в средней школе / Под ред. В. Г. Зубова, В. Г. Разумовского, Л. С. Хижняковой. – М.: Просвещение, 1978. – 145 с.
22. Степанюк А. В. Дидактические условия вооружения учащихся общими методами научного познания (5-7 классы общеобразовательной школы): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Теория и история педагогики” / А. В. Степанюк. – К., 1989. – 24 с.
23. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений / Н. Ф. Талызина. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 288 с.
24. Теория и методика обучения физики в школе: общие вопросы: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. С. Е. Каменецкого, Н. С. Пурьшевой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2000. – 368 с.
25. Фокин Ю. Г. Теория и технология обучения: деятельностный подход: учеб. пособие для студ. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. – М.: Издательский центр “Академия”, 2006. – 240 с.
26. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога: книга для учителя / Л. М. Фридман. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
27. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 208 с.
28. Шарко В. Д. Методична підготовка вчителя фізики в умовах неперервної освіти: монографія / В. Д. Шарко. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 400 с.
29. Швырев В. С. Научное познание как деятельность / В. С. Швырев. – М.: Политиздат, 1984. – 147 с.

Сидорович М.М.

*ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД – ВЕДУЩАЯ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА
ФОРМИРОВАНИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ПО БИОЛОГИИ У УЧЕНИКОВ*

В статье обоснованно внедрение деятельностного подхода при формировании теоретических биологических знаний у школьников.

Ключевые слова: деятельностный подход, теоретические знания по биологии.

Sidorovich M.M.

*ACTIVITY'S APPROACH AS LEADING CONCEPTUAL BASIS OF FORMING
OF THEORETICAL KNOWLEDGES ON BIOLOGY AT SCHOOLBOYS*

In the article introduction of activity's approach is grounded at forming of theoretical biological knowledges at schoolboys.

Key words: activity approach, theoretical knowledge from biology.

УДК 37.091.3

Сорока О.В.

***ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ ГРАФІЧНИХ ТЕСТІВ
В УМОВАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ***

У статті розглядаються особливості використання проєктивних графічних тестів у процесі адаптації першокласників до навчання у початковій школі; представлена класифікація проєктивних графічних тестів; проведена діагностика шкільної дезадаптації першокласників.

Ключові слова: проєктивні графічні тести, початкова школа, адаптація.

Постановка проблеми. В останні роки в психологічних дослідженнях стали дуже популярними графічні методи, які одержали значне поширення на Заході ще з початку 50-х років минулого століття.

Не дивлячись на те, що з часів В. М. Бехтерева, який займався дослідженням питання про значення вивчення дитячих малюнків в оцінці динаміки психічного розвитку дитини, публікацій на цю тему було вкрай мало. Так, П. І. Карпов аналізував творчість психічнохворих і її вплив на розвиток науки і техніки; С. А. Болдирева, Е. А. Вачнадзе вивчали малюнки дітей, хворих шизофренією; Р. Б. Хайкін розглядав аспекти художньої творчості.

І.А. Слободянюк, О.О.Холодова використовують графічні методики в психокорекції, Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва в якості основного методу у психодіагностиці застосовує казку [1; 4].

У зарубіжній літературі можна зустріти безліч публікацій, що зачіпають різні аспекти лікування мистецтвом. Так, Сьюзан Бах, Йоланде Якобі основну увагу приділяли малюнку як засобу комунікації з невиліковно хворими.

Роботи Г. Ферса присвячені вивченню творчості різних груп людей – хворих (дітей і дорослих) і формально здорових – які знаходяться в складній життєвій ситуації [2].

Мета статті: розкрити особливості використання проєктивних графічних тестів в умовах початкової школи.

Досягненню мети слугують такі *завдання*:

- представити класифікацію проєктивних графічних тестів;
- провести діагностику шкільної дезадаптації першокласників.

Виклад основного матеріалу. Значну роль у навчально-виховному процесі сьогодні починає відігравати використання **нетрадиційних тематичних проєктивних графічних тестів** з метою більш глибокого дослідження молодшого школяра, діагностики його психічного та емоційного стану, а також особливостей соціального оточення.

Варто зазначити, що в сучасній психодіагностиці так звані проєктивні тести, що спрямовані на дослідження особистісних якостей людини, займають особливе місце і широко застосовуються як у клінічній практиці лікарями-психіатрами, так і в психологічному консультуванні. Так, на думку О.О. Деркач, настав час їхнього впровадження і в педагогічну практику.

Існує цілий ряд проєктивних тестів, які змогли б зайняти відповідне місце у навчально-виховному процесі початкової школи. Перевагою проєктивних методів є відсутність нав'язливої структури – досліджуваному потрібно структурувати тестовий матеріал самостійно. І у цій, створеній ним же самим структурі, він розкриває приховані риси своєї особистості, навіть не здогадуючись про це. Особливе місце серед різноманітності проєктивного підходу у діагностиці особистісних якостей можна відвести використанню **проєктивних графічних тестів**.

Проєктивні графічні тести – це, передусім, робота з невербальним матеріалом. Вони є легкими і швидкими у застосуванні, інформативними, тому часто використовуються вчителями в якості експрес-діагностики учнів.

Суттєвою перевагою психодіагностики за допомогою проєктивних графічних тестів є різноманітність та варіативність тестових завдань, можливість гнучко “підлаштувати” інструкцію під індивідуальну специфіку дитини. Важливим є і те, що вони суттєво полегшують процес встановлення контакту між дорослим і дитиною.

На нашу думку, досить зручною є класифікація проєктивних графічних тестів, представлена О.О.Деркач [3: 17]. Вона виділяє дві великі групи проєктивних графічних тестів: **вільні** та **тематичні**.

Під вільними проєктивними графічними тестами розуміють завдання з недостатньо вираженою структурою. Прикладами тем для вільних тестів можуть бути: “вільний малюнок”, “спонтанний малюнок”, “мій настрій”, “самовідчуття на даний час”, “малюнок з закритими очима” тощо.

Під тематичними проєктивними графічними тестами розуміють завдання, що мають виражену структуру або ідею. Тематичні тести, в свою чергу, можна поділити на дві групи – **традиційні та нетрадиційні**.

До традиційних тестів відносяться відомі, широко розповсюджені, популярні тести, надійність яких пройшла гідну перевірку в нашій державі і за кордоном. Традиційні тести також можна розділити на дві групи – це **особистісні та сімейні**.

“Особистісну” групу складають тести-малюнки, що спрямовані на дослідження індивідуальних особливостей людини, наприклад: “людина”, “автопортрет”, “дерево”, “дім”, “конструктивний малюнок людини із геометричних фігур”; “неіснуюча тварина”, “дім – дерево – людина”.

“Сімейну” групу складають тести-малюнки, спрямовані на дослідження особливостей внутрішньо-сімейних стосунків і самопочуття дитини в сім’ї, наприклад: “малюнок сім’ї”, “кінетичний малюнок сім’ї”, “дім – дерево – людина” (варіант інтерпретації, в якому дім символізує материнську фігуру, дерево – батьківську, людина – автора малюнка), “сім’я в образах”, “сім’я в образах тварин”; “метафоричний малюнок сім’ї”.

Нетрадиційні тести поділяються на символічні та моделюючі. До символічної групи відносяться завдання, пов’язані з символізацією певного психічного процесу, наприклад: “У що мене б зачарували” (“У що мене б зачарував злий або добрий чарівник”), “На кого мене б перетворив чарівник” (добрий або злий), “Мое карнавальне вбрання”, “Ілюстрації до улюбленої казки”, “Яким я бачу себе у дзеркалі”, “Яким мене бачать інші”.

До моделюючої групи відносяться завдання, пов’язані із свідомим моделюванням певної ситуації чи майбутнього, наприклад: “Мое життя через три роки” (“через п’ять років”, “через десять років” тощо), “Карта мого життя”, “Мудрець на краю Всесвіту”.

Та сьогодні виникає потреба у виокремленні ще однієї групи проєктивних графічних тестів, що допомагали б відобразити психічний стан особистості (дитини, підлітка чи, навіть, дорослого) у процесі її входження у нове соціальне оточення (клас, студентська група, колектив) та налагодження нових комунікативних зв’язків. Мова йде про соціально-психологічну адаптацію та всі труднощі, що супроводжують цей складний та неоднозначний процес.

Що стосується початкової школи, то варто пам’ятати, що соціально-психологічна адаптація до навчальної діяльності, як і до будь-якого нового, ще не засвоєного виду діяльності, вимагає мобілізації психічних сил дитини для того, щоб опанувати нові вміння та навички, пристосуватися до нового навчального середовища та встановити сприятливі взаємовідносини з учителями й однолітками. Далеко не завжди цей “процес відбувається успішно, бо нерідко нове соціальне середовище висуває дитині вимоги, адаптація до яких утруднена через її особистісні чи вікові особливості. Сьогодні як ніколи це питання знов набуває актуальності, бо свою навчальну діяльність діти розпочинають не з семи, а шести років, що вимагає від учителів початкових класів не лише знання особливостей і закономірностей розвитку дитячої психіки, а й особливого такту, витримки та розуміння.

В останні роки явище дезадаптації дітей та підлітків стало предметом численних медичних, психофізіологічних, психологічних та педагогічних досліджень [5; 7]. Дослідження в масових школах виявили ознаки дезадаптації без виражених невротичних порушень у 22,5% учнів [6: 31]. Відомо, що особливо вразливими щодо розвитку станів дезадаптації школярів є критичні періоди зміни умов виховання й навчання. Тому проблема адаптації дітей до школи в першому класі актуальна і потребує особливої уваги з боку психологів, соціальних педагогів, учителів та батьків, оскільки результатами шкільної дезадаптації є:

- труднощі в навчанні аж до стійкої неуспішності;
- порушення у відносинах з однокласниками чи вчителями;
- небажання ходити до школи;
- симптоми соматичних захворювань (головний біль, біль у животі, порушення сну, апетиту, гнітючий настрій, підвищена втомлюваність);

- емоційні порушення, що виражаються в зниженні товариськості, емоційної стійкості, самоконтролю, соціальної сміливості і збільшенні показників емоційної збудливості, тривожності, нейротизму, а також у бракові уваги на уроках, нездатності до тривалого зосередження.

Контроль за процесом адаптації першокласників до школи здійснюється, з одного боку, шкільним психологом, соціальним педагогом та з іншого – вчителями перших класів. Перший етап проводиться в жовтні, коли значна частина учнів уже встигла адаптуватися до зміни провідної діяльності та соціального статусу. Саме цей період дає змогу не лише виявити дітей із труднощами в адаптації, а й вчасно надати їм необхідну психологічну допомогу. Адже від того, наскільки дитина адаптується до шкільного життя, залежать подальші успіхи в школі.

На думку А.Лєскової-Савицької, контроль за процесом адаптації першокласників до школи повинен включати:

- спостереження психолога, соціального педагога з метою вивчення особливостей навчальної роботи й поведінки учнів та особливості взаємин між однокласниками;
- індивідуальні бесіди психолога, соціального педагога з учителями початкових класів з метою збирання інформації про дітей;
- дослідження психологом, соціальним педагогом процесу адаптації першокласників до школи за допомогою психодіагностичних методик;
- виявлення групи учнів, в яких виникли труднощі у процесі адаптації та подальша корекційна робота з ними [6: 36].

Для дослідження успішності перебігу процесу адаптації першокласників до школи психологами розроблено ряд психодіагностичних методик вербального характеру, наприклад:

- методика оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації Н.Лусканової;
- тест шкільної тривожності за методикою Філіпа;
- визначення міжособистісних стосунків школяра за Р.Жилем;
- визначення мотивів та потреб молодшого школяра за методикою Л.Собчик “Тест кольорових виборів”;
- методика дослідження мотивації навчання в першокласників (за М.Гінзбург, І.Пахомовою і Р.Овчаровою);
- “Колірний тест відносин” А.Еткінд та інш.

Та для контролю успішності адаптаційного процесу ми пропонуємо додатково скористатися тематичними проєктивними графічними тестами. Процес малювання зазвичай захоплює дітей (особливо шестирічного віку), викликає інтерес. Окрім того, в процесі образотворчої діяльності на задній план “відеувається” свідомість, і на аркуш паперу зможуть спроектуватися справжні почуття та емоції дитини.

Виходячи з даної проблеми, діагностика шкільної дезадаптації першокласників – убачаємо за доречне виокремлення ще однієї “адаптаційної” групи тематичних проєктивних тестів, до яких можна віднести, наприклад, такі проєктивні малюнки, як проєктивний тест Р.Темпла, В.Амена, М.Доркі “Вибери потрібне обличчя”, “Кольорорисуночний тест діагностики психічних станів молодших школярів”, “Мій клас”, “Що мені подобається в школі”, “Школа тварин” [3: 22].

В якості методів збору інформації про респондентів нами використовувалися психодіагностичні методи. Дослідження проводилося на базі 1-А класу ЗОШ № 7 м. Тернополя (34 учня) протягом вересня-жовтня 2009 року.

Як основна діагностична методика для виявлення тривожності у молодших школярів нами використовувався проєктивний тест Р.Темпла, В.Амена, М.Доркі [8: 12]. Дана методика дозволяє визначити тривожність відносно до низки типових для дитини життєвих ситуацій взаємодії з іншими людьми, де відповідна якість особистості проявляється більшою мірою. Вона призначена для діагностики дітей від 4 до 7 років. Психодіагностичний образотворчий матеріал представлений серією малюнків, кожний з яких описує типovu для

молодшого школяра життєву ситуацію. Всі малюнки виконані в двох варіантах – для хлопчиків і для дівчаток. У процесі тестування респондент ідентифікує себе з дитиною тієї ж статі, що і він сам. Двозначність малюнків у методиці має основне “проективне” навантаження. Те, який зміст надає дитина саме цим малюнкам, вказує на типовий для неї емоційний вибір у подібних життєвих ситуаціях. Тест проводиться індивідуально з кожною дитиною, результати заносяться у протокол. У результаті обробки та інтерпритації отриманих за допомогою цієї методики даних нам вдалося визначити рівень тривожності кожної дитини, яка брала участь у дослідженні (табл. 1).

Таблиця 1.

Кількісний розподіл першокласників у зв’язку з рівнем їхньої тривожності

Рівень тривожності	Абс./ %
Високий	12/ 35,3
Середній	18/ 52,9
Низький	4/11,8
Всього	34/ 100

Далі ми звернулися до розгляду питання про вплив рівня тривожності на процес адаптації першокласників.

Традиційно про рівень адаптації дитини до шкільного навчання прийнято судити, виходячи з психоемоційних і соматичних компонентів першокласників.

Психоемоційний компонент рівня адаптації першокласників досліджувався за допомогою методики “Кольорорисуночний тест діагностики психічних станів молодших школярів”. Для проведення методики необхідні кольорові олівці: червоний, жовтий, синій, зелений, чорний, коричневий, оранжевий, голубий, рожевий і аркуш білого паперу, на якому з лівого боку повинен бути намальований квадрат розміром 50 x 50 мм., а права сторона залишається вільною для малюнка. Дитині дається інструкція: у квадраті кольором намалювати свій настрій (стан). При цьому, якщо настроїв декілька, то можна розділити квадрат і використовувати різні кольори для зафарбовування. Потім дітям пропонується намалювати свій настрій у вигляді якогось образу-малюнка або у вигляді якоїсь композиції. Час для проведення тесту не обмежується. При обробці результатів використовується ключ, в якому співвідносяться колір у квадраті, малюнок і стан. Результати представлені в табл. 2, 3, 4.

Таблиця 2.

Показники переважаючого психічного стану у першокласників з низьким рівнем тривожності

Рівень тривожності	Вибір кольору				
	червоний	зелений	рожевий	оранжевий	жовтий
Низький					
Кількість виборів	4	3	2	4	2
%	100	75	50	100	50
Стан	активність, зосередженість	увага, зосередженість	мрійливість, фантазування	дружелюбність, доброзичливість	щирість

Результати показали переважання позитивних емоцій у дітей із низьким та середнім рівнями тривожності. Причому у цих дітей спостерігається явна перевага вибору червоного, оранжевого, рожевого кольору порівняно з вибором чорного кольору, що свідчить про переважання емоційно-позитивних станів над негативними. В той же час у дітей з високим рівнем тривожності спостерігається перевага вибору чорного кольору і чорного в поєднанні

(58,3%, 83,3%) порівняно з вибором решти кольорів, тобто у високотривожних учнів спостерігається переважання негативно забарвлених емоційних станів.

Таблиця 3.

Показники переважаючого психічного стану у першокласників з середнім рівнем тривожності

Рівень тривожності	Вибір кольору			
	червоний	оранжевий	рожевий	чорний
Середній				
Кількість виборів	15	9	7	3
%	83,3	50	38,8	16,6
Стан	активність, зосередженість	дружелюбність, доброзичливість	мрійливість, фантазування	стомлення, втома

Таблиця 4.

Показники переважаючого психічного стану у першокласників з високим рівнем тривожності

Рівень тривожності	Вибір кольору				
	чорний	чорний у поєднанні з ін.	червоний	рожевий	зелений
Високий					
Кількість виборів	7	10	6	4	3
%	58,3	83,3	50	33,3	25
Стан	стомлення, втома	стомлення, втома	активність, зосередженість	мрійливість, фантазування	увага, зосередженість

Подібна тенденція простежується і в малюнках дітей. Якщо першокласники з низьким і середнім рівнем тривожності найчастіше малювали іграшки, машини, принцес, а також образи, пов'язані зі школою, зі святами, при цьому особливості зображення відрізнялися невеликим штрихуванням, використанням яскравих квітів, чіткістю ліній, то сюжети високотривожних дітей часто були пов'язані із зображенням негативних оцінок, сцен покарання, сліз, образ. При цьому малюнки відрізнялися наявністю великої кількості штрихування, дрібних деталей, уривчастих ліній, слідів частого використання гумки (частина малюнків виконані спочатку простим олівцем і тільки потім розфарбовані).

Отримані дані дозволили зробити висновок про те, що діти з високим рівнем тривожності на емоційному рівні адаптуються до школи гірше, ніж діти з низьким і середнім рівнями тривожності.

Висновок. Використання тематичних проєктивних графічних тестів з метою діагностики шкільної дезадаптації першокласників є досить доцільним та ефективним. Та потрібно зазначити, що небезпечно формулювати висновки і констатувати ті чи інші явища на основі лише одного проєктивного малюнку, оскільки це носитиме ситуативний характер. Для створення цілісного уявлення про той чи інший феномен потрібна серія малюнків.

Шукаючи найадекватніші форми використання проєктивних графічних тестів у навчально-виховному процесі початкової школи, слід у подальшому визначити шляхи інтеграції різних видів мистецтв, а саме: ігрової терапії, образотворчої терапії, казкотерапії у навчально-виховному процесі початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Графічні методики в психодіагностиці та психокорекції: Навч. посібн. / Упор. І.А. Слободянюк, О.О. Холодова. – Вінниця: Континент-Прим, 2000. – 28 с.

2. Грегг М. Ферс. Тайный мир рисунка. Исцеление через искусство / Грегг Ферс. – С.-Пб.: Деметра, 2003. – 176 с.
3. Деркач О.О. Педагогіка творчості: Арттерапія на допомогу вчителю, соціальному педагогу, практичному психологу: Навчально-методичний посібник / О.О.Деркач. – Вінниця: ВДПУ, 2006. – 60 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т., Кудзилов Д. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигнеева, Д. Кудзилов. – С.-Пб.: Речь, 2004. – 144 с.
5. Каган В.Е. Психогенные формы школьной дезадаптации // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 89-95.
6. Лескова-Савицька А. Проблема дезадаптації першокласників // Психолог. – 2003. – Серпень, № 29-32. – С. 30-47.
7. Матвеева О.А., Львова О.А. Модель коррекционно-развивающей работы с детьми 6-12 лет по проблеме школьной дезадаптации // Журнал практического психолога. – 1997. – № 3. – 47-65.
8. Тэммл М., Дорки М., Амен В. Тест тревожности / М. Тэммл, В. Амен, М. Дорки. – М. – 1992. – 94 с.

Сорока О.В.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОЕКТИВНЫХ ГРАФИЧЕСКИХ ТЕСТОВ В УСЛОВИЯХ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье рассматриваются особенности использования проективных графических тестов в процессе адаптации первоклассников к обучению в начальной школе; представлена классификация проективных графических тестов; проведена диагностика школьной дезадаптации первоклассников.

Ключевые слова: проективные графические тесты, начальная школа, адаптация.

Soroka O.V.

PECULIARITIES OF PROJECTIVE GRAPHIC TESTS USING IN ELEMENTARY SCHOOL

In the article the features of the use of project graphic tests are examined in the process of adaptation of first-class boys to teaching at initial school; classification of projektivnikh of graphic tests is presented; diagnostics of school dezadaptacii of first-class boys is conducted.

Key words: project graphic tests, initial school, adaptation.

УДК 372.853

Стадніченко С.М.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЗИКИ

У статті розглядаються психолого-педагогічні аспекти профільного навчання при вивченні фізики у загальноосвітніх навчальних закладах, запропоновані різні методичні прийоми з використанням відповідних психічних, емоційно-вольових та інтелектуально-пізнавальних процесів.

Ключові слова: профільне навчання, мислення, пам'ять, увага, методичні прийоми.

Постановка проблеми. На сучасному етапі модернізації системи освіти на особистісно орієнтоване навчання накладається диференціація з боку профілізації. Зміни у системі природничо-математичної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах пов'язані з інтеграцією фундаментальності та професійної спрямованості навчальних природничих дисциплін. Зокрема, фундаментальність полягає у тому, що фізичні знання стають базою для вивчення інших професійно-зорієнтованих предметів, слугують основою в опануванні нової техніки й технологій.

Незважаючи на напрацьований досвід організації профільного навчання, практика засвідчує, що у деяких загальноосвітніх навчальних закладах профільне навчання має